

- року: XVIII Міжнародна науковопрактична інтернет конференція: тези доповідей, Дніпро, 5 червня 2019 р., 2019. С. 84–89.
7. Шарова Т.М. Инклюзия в художественном пространстве Украины. *Шматмернасць тэксту: структура, разуменне, інтэрпрэтацыя* : зборнік навуковых артыкулаў. 2021. С. 227–232.
8. Derkachova O., Ushnevych S., Tytun O. Inclusive Space in the Literature for Children (on the base of the tale «Non-jumping Bunny and his Brave Mother» by Oksana Drachkovska). Mountain School of Ukrainian Carpaty. 2020. № 22. P. 182–188.

Землянська А.В.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

Нестерчук А.М.

здобувачка освіти
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ІМАГОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МАЛОЇ ПРОЗИ Р. КІПЛІНГА (на матеріалі «Книг джунглів»)

Анотація. *Стаття розкриває особливості творення національних стереотипів у межах художнього тексту, зокрема в малій прозі Р. Кіплінга, одного із письменників, які сполучають у собі прояви двох культурних традицій, у цьому випадку – британської та індійської. Порівняльно-типологічний аналіз дозволяє простежити, як у творах письменника співвідносяться між собою етнічні відмінності його персонажів й вибудовується діалог культур.*

Ключові слова: *імагологія, національні стереотипи, культурна традиція, діалог культур, літературний етнообраз.*

Zemlianska A.V., Nesterchuk A.M. The Imagological Aspects of the Small Prose by R. Kipling (on the material of «The Jungle Book»). *The article reveals the peculiarities of creating national stereotypes within the literary text, in particular in the short prose of R. Kipling, one of the writers*

who combine manifestations of two cultural traditions, in this case – British and Indian. Comparative-typological analysis allows to trace how the writer's works relate to the ethnic differences of his characters and build a dialogue of cultures.

Key words: *imagology, national stereotypes, cultural tradition, dialogue of cultures, literary ethnoimage.*

Сучасні тенденції розвитку людства зумовили появу низки нових напрямів досліджень зразків мистецтва слова, що є радше міждисциплінарними, оскільки спираються не лише на суто літературознавчі методи, а й використовують здобутки інших галузей гуманітаристики. Зокрема, глобалізаційні процеси призвели до формування постколоніальної критики, в якій значне місце посідає імагологія – вчення про образи. Це стосується, насамперед, вивчення особливостей зображення образу «Іншого», «чужого» в художніх текстах як представників країн-колонізаторів, так і колонізованих народів.

Як зауважує В. Якимович, у вітчизняному літературознавстві імагологічні студії виникли уже в пострадянський період [7, с. 5], коли було знято будь-які обмеження в галузі науки, а сам народ потребував переосмислення досвіду минулого та визначення своєї національної ідентичності. Це стосувалось і багатьох інших країн колишнього Радянського Союзу, Азії, Африки, які протягом ХХ ст. здобули незалежність і мали шанс заявити про свою унікальність. Тож імагологічні дослідження були спрямовані на виявлення гетеростереотипів (О. Савицька), особливостей побудови літературного етнообразу [4, с. 83]. Однак, на сьогодні все ще залишається актуальним питання витоків цих етнообразів у художніх текстах попередніх епох, зокрема часів активної експансії європейських країн на Схід. У цьому контексті досить показовою є проза Р. Кіплінга, який, будучи британцем за походженням, значну частину свого життя провів в Індії, тож подав досить зримі образи і британців, що прийшли на чужу територію, і корінного населення тих земель. Певні спроби імагологічного прочитання творів митця уже подали О. Диндаренко, А. Землянська, А. Сімаковська та ін. Але «Книги джунглів», відомі на

весь світ, залишилися на маргінесі імагологічних літературознавчих досліджень.

Мета нашого дослідження – розкрити особливості творення літературних етнообразів у малій прозі Р. Кіплінга (на матеріалі «Книг джунглів»).

У дослідженні основним є імагологічний метод, що спирається на міждисциплінарний інструментарій, та порівняльно-типологічний підхід у висвітленні образів європейців та корінного населення Індії та північних територій.

За П. Баррі, центральним питанням сучасного етапу розвитку постколоніальної критики є вивчення різноманітності, гібридності й відмінності [1, с. 235]. Саме відмінність у менталітеті, традиціях і звичаях, релігійних поглядах виділяє у творах британського письменника індійців як «інших», «чужих», незрозумілих, а отже, у сприйнятті європейців, диких, темних, забобонних.

Підтвердженням цьому є змалювання жителів індійського селища в оповіданні «Могильники» з «Другої книги джунглів». Зокрема, тут акцентовано на тотемічних віруваннях індійців, які стають перешкодою до спокійного життя. Так, у творі йдеться про поклоніння жителів селища Меггер Гаут крокодилові: «Це був тупоносий Меггер із Меггер Гаута; він прожив більше за те селище, яке називали його ім'ям (тут і далі переклад українською наш)» [5, с. 201]. Як об'єкт сакралізації крокодил викликає подвійні відчуття у місцевих жителів: з одного боку, він є найбільшим їхнім страхом, з іншого – божеством, тим, що заворожує: «Він убивав людей, що входили у воду; разом з тим він же був і фетишем поселення» [5, с. 201]. Тож незважаючи на небезпеку і кровожерливість тварини, ніхто навіть не припускає думки про те, що її варто знищити. Навпаки, місцеві жителі намагаються здобути прихильність хижака, кидаючи у воду гірлянди з нагідків, оскільки у багатьох індійських віруваннях та релігійно-філософських вченнях прикрашання гірляндами з квітів вважалось однією з форм поклоніння святим.

Окрім опису особливостей духовного життя індійців автор подає й окремі описи зовнішності представників цього народу, акцентуючи увагу, наприклад, на кольорі їхньої шкіри («коричневі ноги мого народу» [5, с. 202]).

У творі згадуються й інші складники культурного життя Індії: це й культ предків, повага до старших (не випадково навіть крокодил зауважує: «Уважайте старых и недужных» [5, с. 201]); віра у силу і святість річки Ганг, іменем якої навіть приносили клятви, та ін. Таким чином, у оповіданні закладено типові уявлення європейців про індійський народ, які заклали основу етностереотипів про жителів Сходу. Р. Кіплінг змальовує народ Індії саме таким, яким він і досі постає у розумінні людини європейської.

Окрім корінного населення Індії, у творі «Могильники» також присутні персонажі-британці, представники колонізаторів. Вони є «Іншим» для місцевих жителів. Автор повсякчас називає їх «білолицими англійцями». Самі британці приїздили з територій, що піддаються незначному впливу сонця. В той час як колір шкіри місцевого населення, як уже зазначалось, співвідноситься з коричневим (а точніше, жовтим кольором, за яким визначають азіатів). Таким чином, відбувається розрізнення персонажів не лише за духовними ознаками, поведінкою, а й за расовою приналежністю.

Щодо культурних відмінностей, то досить показовим є епізод, де описано трупи, що пливли рікою після сутичок індійців та британців, що приїхали будувати поблизу селища залізницю. За зовнішніми ознаками крокодил Меггер, а разом з ним і читач, досить швидко відрізняє британців від місцевих жителів: «Головне, мені подобалося, що на англійцях не було наплутано коштовностей, браслетів на руках і щиколотках та пернів, як у жінок, що живуть у моєму селищі» [5, с. 213]. Ця зовнішня особливість характеризує англійців як консерваторів. Все чітко за планом, жодних зайвих деталей. Можна припустити, що зручність і простота є важливими критеріями в усіх сферах життя. Чіткість, виваженість, практичність та впевненість – все це формує у нашій уяві образ британської нації.

У фіналі твору англієць виступає як рятівник індусів від тварини, що наводила жах на місцевих жителів. На сторінках всієї «Книги джунглів» британці виконують роль носіїв Закону та знаходяться на найвищій сходинці соціальної ієрархічної драбини, що якраз і дозволило літературознавцям говорити про імперіалістичні настрої Р. Кіплінга та відзначати в його текстах «зверхність» білої людини над представниками інших рас. Однак, тут радше варто говорити про

подолання стереотипних уявлень про колонізацію як негативне явище. Так, поклоніння крокодилу не дозволяло індіयцям убити це створіння й позбутися жаху. Натомість англієць, не замислюючись, влаштовує засідку і вбиває Меггера, оскільки той загрожує його життю. Це стало можливим лише тому, що об'єкт сакралізації однієї спільноти є річчю профанною, позбавленою будь-якої святості, для іншої.

Не менш диким і «темним» постає у творах Р. Кіплінга й корінне населення північних територій, зокрема Алеутських островів. У оповіданні «Білий котик» перед читачем постають два алеути – батько та син. Про одного з них сказано так: «...незважаючи на шар сала й кіптяви, що покривав усю його шкіру (він був алеутом, алеути ж дуже неохайні)» [5, с. 80]. Справа в тому, що основним промислом місцевого населення є вбивство тварин, рибальство та ловля птахів. Вони часто вживають м'ясо та рибу сирими, роблять запасі сушеної риби та китового жиру. А з кишок, пухирів та шлунків морських тварин шили одяг та взуття. Причому, влітку алеути доношували зимовий одяг [3, с. 308]. Тож стає зрозумілим, що їх зовнішній вигляд є наслідком їхнього способу життя та роду діяльності.

У контексті імагологічної проблематики у «Книзі джунглів» можна прослідкувати ставлення корінних жителів Індії до колонізації Британською імперією. Так, герой твору «Диво Пурун Бхагата» Пурун Дасс на початку розповіді висловлює думку про те, що налагодження стосунків із британцями може відкрити цілу низку можливостей для народів Індії: «...людина, яка прагне досягти успіху, має бути у гарних стосунках з англійцями та наслідувати все, що вони вважають за необхідне» [5, с. 159]. Окремі представники індійського народу вбачали в колонізації шлях до розвитку, відкриття перспектив на території Індії та за її межами. В той же час, у центрах колоніальної експансії, зокрема в Калькутті, з'являються перші паростки освіченості європейського типу. Наприкінці XVIII в. в Калькутті, а на початку наступного сторіччя – в Бомбеї, були засновані Азіатські товариства, перші наукові установи європейського типу [6]. «Наслідувати» означало втрачати певні самобутні якості, власну ідентичність, підлаштовуватись під вимоги колонізаторського суспільства. Під таким впливом колонізаторів формувались прошарки у місцевому населенні Індії, котрі проявляли зацікавленість в іноземній культурі.

В аналізованому оповіданні Британська імперія постає як новий поворот у розвитку індійського населення: «...він почав відчувати, що старий порядок речей починає змінюватись» [5, с. 159]. Систематичний вплив на підкорені народи давав свої результати. Формувалась категорія населення, якій англійці давали освіту, залучали до європейської науки та яка набувала необхідних компетенцій для подальшого управління державою. О. Диндаренко підкреслює, що усвідомлюючи різку протилежність обох країн, Р. Кіплінг усе ж зробив перші кроки на зближення і можливість діалогу культур [2, с. 35].

«Диво Пурун Бхагата» висвітлює ще й певні традиції аскетів-саньясі. Саньясі в індійській філософії називають людину, яка відрікається від звичного життя. Це – аскет, відлюдник, що звертається до пошуку істини. Саньяса – один із життєвих етапів в індуїзмі, що символізує відмову від матеріального життя. Обернутись у відлюдника можна лише за певних умов, які яскраво описані Р. Кіплінгом на сторінках книги: «За правилами давнього закону він пробув двадцять років юнаком; двадцять років учителем, хоча ніколи в житті не носив меча, і двадцять років господарем дому» [5, с. 160]. Лише після виконання цих вимог індуїзму людина може дозволити собі скинути все прожите та піти шукати істину. Вважається, що саньясі допомагає врятуватись від реакцій смертного світу, дає зв'язок зі світом вічності, відкриває істинні цінності. Кінцевою стадією саньясі є безсмертя. Наприкінці твору описано обряд поховання одного з аскетів-саньясі: «...мертвий, сидів, схрестивши ноги, притулившись спиною до дерева, із палицею під пахвою та повернувшись до північного сходу» [5, с. 172]. Він демонструє, що померлий радше не відійшов у інший світ, а віднайшов безсмертя. Таким чином, автор акцентує увагу не лише на відкритості до «чужої», європейської культури як необхідної вимоги часу, а й на глибокій духовності індійського народу, яка забезпечувала безсмертний статус цілій нації.

Явна перевага британців над індіями відчутна в оповіданні Р. Кіплінга «Ріккі-Тіккі-Таві» з «Першої Книги джунглів». Доброзичлива англійська родина рятує індійського мангуста від смерті та забезпечує йому підтримку й захист: «Вони внесли його в будинок; душе висока людина взяла Ріккі-Тіккі двома пальцями і сказала, що

тваринка не померла, а лише майже задихнулася; Ріккі-Тіккі завернули у вату й зігріли» [5, с. 92]. З цього моменту Ріккі-Тіккі починає відчувати переваги британської цивілізації. Сім'я Тедді не повинна робити це для нього, але вони розуміють цінність милосердя. Їхня присутність тут стверджує порядок над природою та показує їх співчуття до тих, хто слабкий і потребує їхньої допомоги.

Крім того, вустами батька Тедді, який застерігає від зловживання довірою тварини, Р. Кіплінг, імовірно, виражає й попередження британцям, що вони не можуть зловживати «добрими» індіями, такими беззахисними перед цивілізацією, як і Ріккі-Тіккі. Мається на увазі партнерство: справедливе звернення та повага в обмін на приєднання до «доброзичливого» режиму освіченого британського правління.

Р. Кіплінг розширює уявлення про доброзичливе британське правління, оскільки батько Тедді наполягає на тому, що захист цієї безпорадної істоти принесе користь усьому співтовариству (наприклад, захист від кобр). Батько Тедді як символ колоніальної влади виявився мудрим і розумним у цьому рішенні, що змальовує представників Британської імперії в позитивному світлі. Дозволяючи індійському мангусту «бути самим собою», замість того, щоб намагатися змінити його, батько Тедді виявляє мудрість, якої часто бракувало британцям. Автор підкреслює, що, поважаючи індійську ідентичність, англійці дозволять обом сторонам отримувати вигоду від їхньої унікальності.

Отже, імагологічні студії в літературознавстві дозволяють розкрити етнообрази, представлені в художніх текстах. Це питання значною мірою актуалізується в літературі колонізованих народів та великих європейських держав-колонізаторів, оскільки пізнання «Іншого» дозволяє краще зрозуміти його менталітет, особливості, культури, мотивацію поведінки тощо. Яскравим прикладом побудови літературних етнообразів є проза Р. Кіплінга, в якій протиставляються образи британців та представників корінного населення Індії та Алеутських островів.

Виведені автором у «Книгах джунглів» персонажі подають приклади як окремого уявлення, частіше – стереотипу, про життя місцевого населення колонізованих територій та «чужих» їм англійців,

так і цілісного образу народу, країни. І хоча у творах Р. Кіплінга відчутна моральна, інтелектуальна й фізична перевага білошкірої людини, все ж акцентовано на унікальності духовної культури народів, що дозволяє їм долучатися до цивілізаційних благ під впливом європейців, але зберігати свою ідентичність.

Дослідження імагологічних аспектів художніх творів Р. Кіплінга сприяє розумінню тих глобалізаційних змін, які спостерігаються у наш час, та прослідкувати динаміку образу «Іншого» в літературі в різні епохи.

Література

1. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія / пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків. К. : Смолоскип, 2008. 360 с.
2. Диндаренко О.А. Образ англо-індійського суспільства Р. Кіплінга в контексті діалогу культур. *Наукові праці* [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер.: Філологія. Літературознавство. 2010. Т. 141. Вип. 128. С. 30–35.
3. Землянская А. Примечания. *Киплинг Р. Книга джунглей* / пер. с англ. Е.М. Читякова-Вэр. Харьков : Фолио, 2013. С. 305–316.
4. Землянська А.В., Шарова Т.М. Світова література в умовах глобалізаційних процесів. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2018. 156 с.
5. Киплинг Р. Книга джунглей / пер с англ. Е.М. Читякова-Вэр. Харьков : Фолио, 2013. 317 с.
6. Петровський А. Основні етапи, форми та методи підкорення Індії і перетворення її в колонію Великої Британії. URL : <http://kuprienko.info/petrovs-kij-a-osnovni-etapi-formi-ta-metodi-pidkorennya-indiyi-i-peretvorennya-yiyi-v-koloniyu-velikoyi-britaniyi/>.
7. Якимович В.А. Імагологічний дискурс прози М. Матіос та Д. Рубіної: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.05. Бердянськ, 2019. 20 с.